

Dossier de premsa

Exposició
29/04/2016 a 13/11/2016
MUHBA Plaça del Rei

Primers pageesos BCN

La gran
innovació fa
7.500 anys

MUHBA
MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

Ajuntament de
Barcelona

Presentació

El debat sobre l'obtenció, el repartiment social i les pautes de consum d'aliments és fonamental, tant a escala local com global, per imaginar el futur humà. En el marc dels estudis històrics sobre el proveïment alimentari que impulsa el MUHBA, "Primers pagesos BCN. La gran innovació fa 7.500 anys" s'endinsa en les comunitats agràries formades al neolític arran de la domesticació de plantes i d'animals. La gran innovació, sorgida al Pròxim Orient, va arribar al pla de Barcelona fa uns 7.500 anys...

La domesticació de plantes i d'animals és una innovació que es va produir al Pròxim Orient fa uns 12.000 anys i que va arribar al Mediterrani occidental en fa uns 7.500. En el VI mil·lenni abans de la nostra era (a.n.e.) els grups humans que tenien l'agricultura i la ramaderia com a forma de subsistència es van instal·lar al pla de Barcelona i van ser els artífexs de la primera gran transformació del seu paisatge. Eren les primeres comunitats que ocupaven i explotaven de manera estable el territori on avui s'aixeca Barcelona.

L'exposició sistematitza les recerques dels darrers vint-i-cinc anys i esbossa, per primera vegada, una síntesi de la Prehistòria al pla de Barcelona, des dels assentaments pioners del neolític antic fins al primer desenvolupament de les societats metal·lúrgiques en el II mil·lenni abans de la nostra era.

Contacte

Isabel Alonso
Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)
Baixada de la Llibreteria, 7
08002-BARCELONA
Tel: 93 256 21 24
Email: ialonso@bcn.cat

Imatges

A través de la plataforma eicub us podeu descarregar el dossier i les imatges:
<http://tinyurl.com/primerspasesos>

Guió expositiu

1.- A l'alba del món agrari

La difusió de l'estil de vida neolític des de les primeres comunitats agrícoles i ramaderes del Pròxim Orient cap a Europa va ser un procés lent i gradual. Les comunitats de pagesos es van anar estenent tant per via terrestre com pel Mediterrani, a la recerca de terres més aptes. Portaven un bagatge de novetats tecnològiques, d'espècies animals domesticades i espècies vegetals conreades i d'idees que es va adoptar a tot arreu.

La subsistència basada en l'agricultura i la ramaderia va afavorir la vida sedentària en poblats, la creació d'eines i d'utensilis adients per a la nova economia i els nous assentaments, com ara la pedra polida i la ceràmica, i l'establiment de noves relacions socials i noves pràctiques culturals, que es posen de manifest sobretot en els rituals funeraris.

2.- El pla de Barcelona fa 7500 anys

El pla de Barcelona era una zona idònia per al desenvolupament de les primeres comunitats agrícoles. Aquest territori entre el mar i la serralada de Collserola oferia una topografia poc accidentada, una riquesa notable d'aigua dolça, amb torrents, aiguamolls i llacunes, i recursos marítims i continentals abundants.

Els estudis de paleobotànica identifiquen una vegetació formada per boscos submediterranis en un ambient humit i temperat que coincideix amb l'òptim climàtic de l'Holocè (5500-2500 a.n.e.). A partir del 2900 abans de la nostra era (a.n.e.) es detecta un canvi de vegetació i d'ambient que indica més aridesa i la disminució de les zones de llacunes i aiguamolls documentades per als moments més antics del neolític.

3.- Els protagonistes

La descoberta de sepultures associades als poblats ha permès localitzar les restes humanes de més de 330 individus, tant homes com dones, i de totes les edats. Es tracta d'un registre de població extens que proporcionarà molta informació quan s'hagin conclòs els estudis antropològics en curs, singularment els de l'hipogeu de la Sagrera i del conjunt de la plaça de la Gardunya.

De moment, però, les restes humanes ja estudiades dels assentaments localitzats als jaciments de la Caserna de Sant Pau del Camp, de Reina Amàlia 31, de Santa Caterina i de

Riereta 37 ja permeten una primera aproximació a les característiques de la població prehistòrica del pla de Barcelona.

4.- Els assentaments

El caràcter estable dels assentaments prehistòrics al pla de Barcelona es posa de manifest per l'ocupació continuada, si més no des del neolític antic fins a l'edat del bronze, de tres àrees especialment favorables: el territori de l'actual Raval, els voltants del mont Tàber i l'àrea de la Sagrera, més propera al riu Besòs.

Aquestes tres zones de la plana barcelonina van estar ocupades des del neolític antic cardial (5600-5000 a.n.e.), període del qual destaca el conjunt de sitges del jaciment de la Caserna de Sant Pau del Camp. Dos períodes més amb testimonis abundants d'ocupació són entre el 4500 i el 3500 abans de la nostra era a les zones del Raval i a la Sagrera, i entre el 2300 i el 1500 a.n.e. a les àrees del Raval, del voltant del mont Tàber i de Santa Caterina.

En el subsòl d'aquests indrets es conserven vestigis de les estructures corresponents a espais d'habitació successius: retalls en el terreny per a usos diversos, forats fets per encaixar-hi pals per sustentar les cobertes, i pedres, troncs, branques, tovots i estores vegetals emprats com a materials de construcció.

5.- La revolució del menjar

Al neolític, l'adopció d'una economia de producció alimentària i de la tecnologia necessària per dur-la a terme va estendre pel Mediterrani occidental l'agricultura cerealística, de blat i ordi, i el conreu de lleguminoses, així com la ramaderia mixta d'ovins, caprins, porcins i bovins, amb l'objectiu d'aconseguir rendiments complementaris entre unes i altres espècies. Les pràctiques de subsistència de les primeres comunitats agrícoles van transformar el territori i van ampliar i consolidar les vies de circulació, vinculades en molts casos al moviment dels ramats per aprofitar millor les pastures.

El control i la gestió dels cicles reproductius, tant de les espècies vegetals com dels animals domesticats, va ser un gran repte per a aquests primers pagesos, que volien aconseguir una font estable d'aliments. La productivitat i la rendibilitat d'aquestes pràctiques agrícoles i ramaderes encara és poc coneguda, però l'èxit del procés a llarg termini demostra els avantatges de les estratègies associades a l'elaboració del menjar i que encara utilitzem a dia d'avui.

6.- El bagatge tecnològic i la xarxa de contactes

Les noves modalitats de subsistència, basades en l'ús de plantes i d'animals domesticats i en la vida sedentària en poblats, es relacionen amb innovacions tecnològiques importants. Des

del neolític antic la difusió d'aquestes pràctiques econòmiques pel Mediterrani occidental va ser paral·lela a la introducció d'eines i tècniques noves, com la ceràmica, els molins, la falç i uns acabats més treballats, amb el poliment de destrals i d'aixes.

D'altra banda, la presència en els assentaments neolítics al Pla de Barcelona de material forà d'àmbit regional i extraregional (basalt, cal·laïta, jadeïta i sílex, entre d'altres) indica la circulació i l'intercanvi d'idees i de béns entre diferents grups humans, ja fos de tècniques, de matèries primeres o bé de productes elaborats o semielaborats. Posteriorment, la introducció de la metal·lúrgia va comportar per a les comunitats prehistòriques la gestió i la redistribució d'un nou material, altament reciclable i molt preuat. Les primeres evidències de coure al pla de Barcelona se situen entorn del 2000 a.n.e.

7.- El món social i cultural

Des de les primeres tombes en fossa simple fins a les estructures complexes en forma d'hipogeu, durant el neolític i l'edat del bronze inicial es posa de manifest, al pla de Barcelona, l'existència de pràctiques funeràries destinades a recordar i honorar els difunts, que revelen un món social i simbòlic complex. No se sap si tota la població rebia el mateix tractament, però entre els casos documentats hi ha individus de tots dos sexes i de totes les edats.

La posició del difunt i la distribució dels béns materials afegits com a ofrenes i aixovars funeraris a les sepultures van variar al llarg del temps. Al pla de Barcelona les inhumacions comparteixen moltes similituds amb les pràctiques funeràries localitzades en altres indrets de Catalunya i a bona part del Mediterrani occidental.

8.- L'arqueologia prehistòrica a Barcelona. Una visió del segle XXI

Les primeres troballes relacionades amb les comunitats prehistòriques que van habitar el pla de Barcelona aviat faran un segle. Les primeres aportacions van ser d'Agustí Duran i Sanpere, Pere Bosch i Gimpera i Josep Colominas i Roca, i posteriorment de Miquel Tarradell i Mateu i Josep de la Vega. Tanmateix, han estat les recerques d'arqueologia urbana vinculades a les transformacions urbanístiques a Ciutat Vella i a les àrees de grans infraestructures, com la nova estació de la Sagrera, les que han conduït a un salt quantitatiu i qualitatiu des de la dècada de 1990 fins ara.

Els resultats obtinguts en aquests darrers 25 anys han permès començar a caracteritzar de manera consistent les primeres poblacions de pagesos i ramaders que es van establir en aquest territori, intensament ocupat a partir del VI mil·lenni. Encara queden moltes incògnites per resoldre i en el futur més immediat els reptes científics passen per conèixer millor els primers processos d'implantació i l'organització de les comunitats pageses del pla de Barcelona, és a dir, caracteritzar-ne millor els poblats, les estratègies de subsistència, les

xarxes de captació i distribució dels objectes, dels productes i les persones a través de la seva estructura genètica i els règims de mobilitat poblacional, aspectes que esdevindran cabdals per a la formació de les societats de l'edat del ferro.

Peces de l'exposició

Cal destacar, de manera molt especial, que l'exposició permetrà mostrar els rics fons prehistòrics que custodia el Centre de Col·leccions del MUHBA.

L'exposició *Primers pagesos/BCN. La gran innovació fa 7.500* compta amb un total de 400 peces de Barcelona i 50 peces cedides per diferents institucions i col·leccions privades.

La col·lecció del MUHBA està formada per peces de diferents materials del neolític i l'edat del bronze, en concret de:

- Restes de paleovegetació (carbons i granes) que mostren la varietat d'espècies vegetals silvestres i conreades
- Parts esquelètiques de fauna salvatge i domèstica
- Mostres de malacofauna
- Parts esquelètiques d'individus
- Material constructiu
- Material lític, de diferents tipus de pedra i acabats diversos, com eines
- Material ceràmic, que representa tots els horitzons de cronologies mostrats.
- Material biòtic en forma d'utensilis i ornaments

Alguns dels jaciments d'on procedeix el material de Barcelona mostra a l'exposició són:

- Beates 2
- Caserna de Sant Pau del Camp
- Conjunt Monumental de la plaça del Rei
- Espalter 1
- Gardunya
- Illa Robador
- LAV Sagrera Josep Soldevila
- LAV Sagrera Hipogeu
- Mercat de Santa Caterina
- Morrot, Montjuïc
- Muntaner 430
- Nou de la Rambla 82
- Pi 11
- Reina Amàlia 16
- Reina Amàlia 31
- Reina Amàlia 38
- Riereta 37
- Travessera de Gràcia
- Vila de Madrid

A més, l'exposició compta amb peces originals vingudes de diversos museus de Catalunya, l'Estat espanyol, França i Itàlia. Les institucions prestadores són les següents;

Catalunya:

- Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles
- Museu Diocesà i Comarcal de Solsona
- Museu de Montserrat
- Museu d'Història de Sabadell
- Museu de Gavà
- Museu d'Arqueologia de Catalunya
- Seminari d'Arqueologia Prehistòrica del Pròxim Orient – UAB
- Servei d'Arqueologia de Catalunya-VINSEUM
- Servei d'Arqueologia de Barcelona
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
- Institut d'Estudis Catalans, Institut Botànic de Barcelona-CSIC
- Jardí Botànic de Barcelona (Museu de Ciències Naturals de Barcelona)
- Col·lecció Ramón Buxó

País Valencià:

- Museu de Prehistòria de València
- Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi. Camil Visedo Moltó

Altres zones d'Europa:

- Musée de Préhistoire des Gorges du Verdon (Quinson, França)
- Institut de Préhistoire Orientale-CNRS (Maison de l'Orient Méditerranéen) Université Lyon-2 (França)
- Museo Nazionale Preistorico Etnografico Luigi Pigorini (Roma, Itàlia)
- Museo Archeologico Regionale Paolo Orsi (Siracusa, Itàlia)

Selecció de peces i imatges

Àmbit 1

Vas de l'orant. Ceràmica amb decoració cardial amb representació antropomorfa

Cova de l'Or, Beniarriès (Alacant)

Neolític antic cardial

Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi

Inv. 1976

Crani de bòvid domèstic

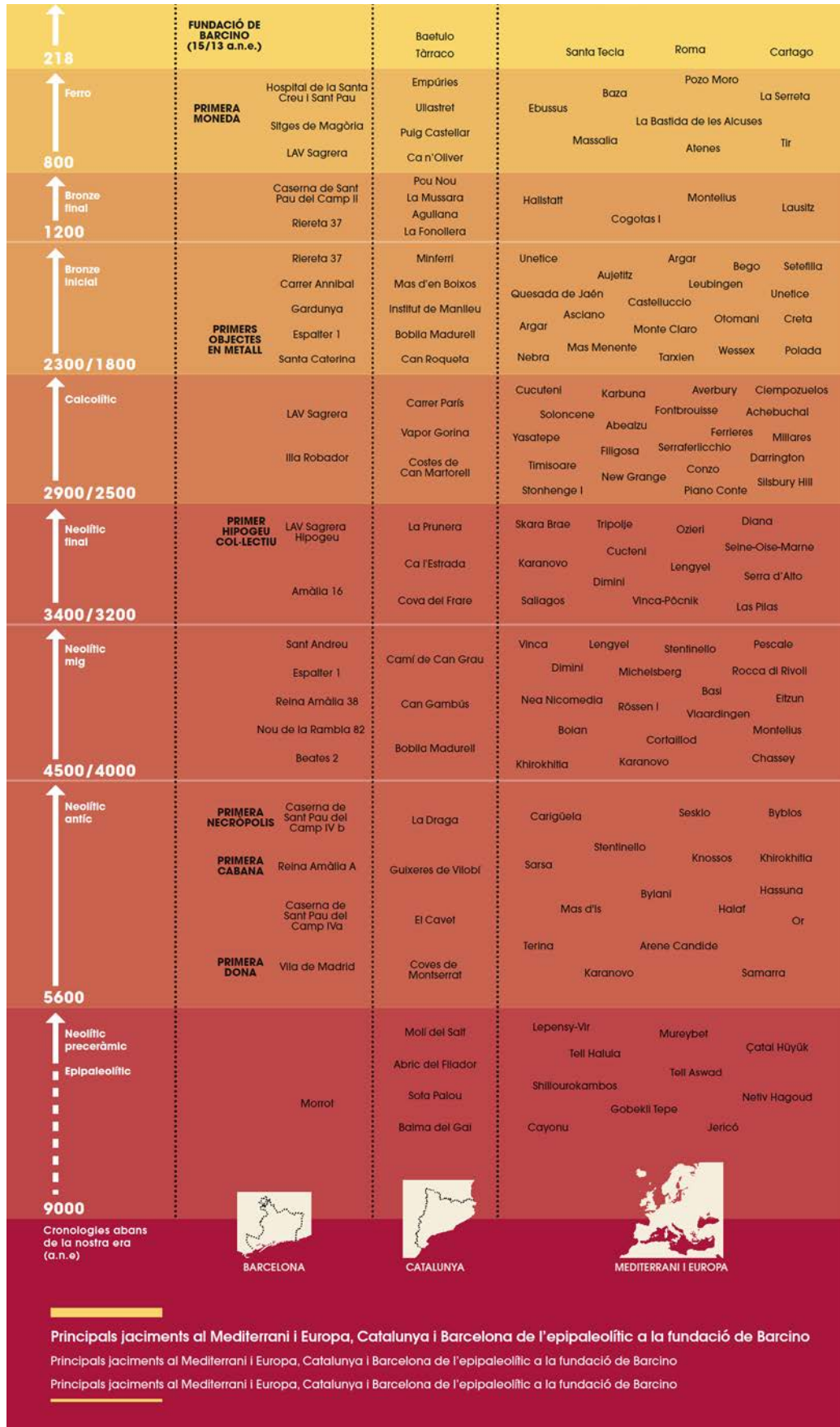
La Draga, Banyoles

Neolític antic

Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles

Inv. 920/43

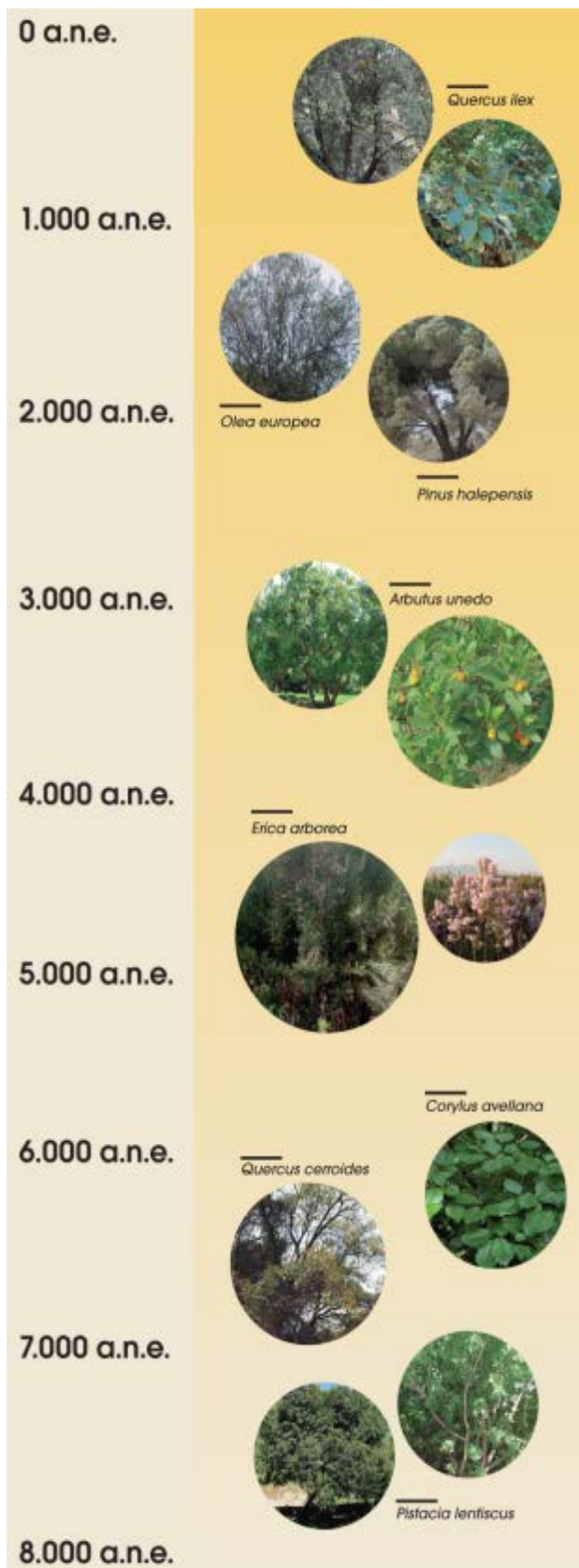

Principals jaciments al Mediterrani i Europa, Catalunya i Barcelona de l'epipaleolític a la fundació de Barcino

Principals jaciments al Mediterrani i Europa, Catalunya i Barcelona de l'epipaleolític a la fundació de Barcino

Principals jaciments al Mediterrani i Europa, Catalunya i Barcelona de l'epipaleolític a la fundació de Barcino

Àmbit 2

Cronologies i principals comunitats vegetals per període. Santi Riera (UB) i Ramón Julià (CSIC)

Àmbit 3

Crani de dona amb trepanació. Enterrament 19

Neolític antic postcardial

Caserna de Sant Pau del Camp

MUHBA

Inv MHCB 42288

Enterraments infantils. Reina Amàlia 31. Neolític antic epicardial (5000-4500 a.n.e.)

Àmbit 4

Reconstrucció de la cabana de Reina Amàlia 31. Neolític antic epicardial. Il·lustracions: Albert Álvarez

Àmbit 5

Ganivet de sílex per descarnar

Neolític antic epicardial

Reina Amàlia 31

MUHBA

Inv. MHCB 42231

Espines de peix

Neolític antic epicardial

Reina Amàlia 31

MUHBA

Inv. MHCB 42339, 42400

Àmbit 6

Collaret de denes de variscita i esteatita

Mas d'en Boixos 1, Pacs del Penedès

Neolític mitjà

Servei d'Arqueologia de Catalunya, en dipòsit a VINSEUM

Inv. 018043

Vas amb decoració incisa i impresa

Mercat de Santa Caterina

Bronze inicial

MUHBA

Inv. MHCB 20485

Àmbit 7

Hipogeu col·lectiu de LAV Sagrera. Neolític final. Foto: Codex

Reconstrucció de la sepultura en hipogeu de dona amb aixovar del jaciment de Gardunya. Neolític mitjà. Il·lustració: Albert Álvarez

Àmbit 8

CABINELL, E. Un Dólmen (?). pp 194-197. L'Avenç

1883

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

Inv. R 1881 8º

Un projecte amb diferents formats

L'exposició forma part de dues línies de recerca i difusió que impulsa el MUHBA, en el marc de les recerques sobre els temps prehistòrics al pla de Barcelona i, alhora, dels estudis històrics sobre el proveïment alimentari.

- **Exposició**
  - Títol: *Primers pagesos BCN. La gran innovació fa 7.500 anys*
Del 29 d'abril al 13 de novembre de 2016, entrada gratuïta
- **Llibret de sala**
  - Títol: *Primers pagesos BCN. La gran innovació fa 7.500 anys*
- **Jornades al Centre de Recerca i Debat del MUHBA**
  - *Comunitats neolítiques del Llevant Mediterrani. De Marsella a Barcelona i a Cadis*
Novembre de 2016
- **Publicació d'obra de referència:**
  - Títol: *La Prehistòria al pla de Barcelona. Nous documents per a una síntesi*
  - Coordinació: Miquel Molist Montañá i Anna Gómez Bach (UAB)
  - Autors: 15 especialistes en diferents àmbits d'estudi (paleoambient, recursos agrícoles, ramaders i marins, indústria lítica, ceràmica, pràctiques funeràries i antropologia, entre d'altres), i els directors de 18 jaciments de la Prehistòria recent al pla de Barcelona.
Novembre de 2016
- **Activitats dirigides per a grups escolars i infants:**
  - Taller de talla lítica per al Casal d'Estiu del MUHBA. Global CHM
- **Demostració talla de sílex:**
  - Diumenge 8 de maig, a les 12 h, gratuït amb reserva prèvia.
  - Diumenge 2 d'octubre, a les 12 h, gratuït amb reserva prèvia. (pendent de confirmació)
- **Visites guiades a l'exposició**
  - Visites d'autor pels comissaris de la mateixa:**
    - Dissabte 28 de maig, d'11.30 a 13 h, 7,50 € a càrrec dels comissaris de l'exposició
  - Visites comentades per al públic general:**
    - Dissabtes 11 i 25 de juny, 9 i 23 de juliol, 6 i 20 d'agost, 3 i 17 de setembre i 1, 15 i 29 d'octubre del 2016
Punt de trobada: MUHBA Plaça del Rei. Durada: 1,30 h d'11.30 a 13 h
Preu: 7,50 €. Els mesos de juliol i agost les visites es faran de 19 a 20.30 h
- **Visites escolars**
  - Visites regulars de les escoles
  - Projecte educatiu integrat per als primers mesos del curs 2016-17

- **NIT DELS MUSEUS. La primera persona documentada del pla de Barcelona... Li hem de trobar un nom?**
  - Se'n va trobar el crani en les excavacions a la Caserna de Sant Pau del Camp, al Raval. Ha estudiat a fons pels arqueòlegs i escanejat als serveis hospitalaris de la Mútua de Terrassa. En coneixem hores d'ara el rostre aproximat, gràcies als treballs de restitució forense. Va viure ara fa entre 6.500 i 6.000 anys i és una dona: la primera habitant del pla de Barcelona a la qual, per ara, podem aproximar-nos.
  - Si podem imaginar la seva cara, li cal també un nom, que la incorpori al firmament dels mites barcelonins? El 10 de maig el MUHBA anunciarà a la seva web les bases per participar en la proposta durant la **NIT DELS MUSEUS!**

CRÈDITS

PROJECTE PRIMERS PAGESOS/BCN. LA GRAN INNOVACIÓ FA 7.500 ANYS

EXPOSICIÓ

Organització i producció: MUHBA - Museu d'Història de Barcelona, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona

Direcció del projecte: Joan Roca i Albert i Mònica Blasco i Arasanz

Coordinació del projecte: Mònica Blasco i Arasanz

Comissariat: Miquel Molist Montañá i Anna Gómez Bach (UAB)

Assessorament científic: Santiago Riera (UB), Ramon Julià (CSIC), Raquel Piqué (UAB), Jordi Nadal (UB), Javier González (Global C.H.M), Ramon Buxó (MAC), Ferran Estebarez (UB), Maria Saña (UAB), Ignacio Montero (CSIC)

Coordinació tècnica: Cayetana Gomis

Coordinació tècnica adjunta: Iris Garcia

Disseny museogràfic: Àmbito Cero SL

Disseny gràfic i maquetació: uauh!

Agustina Pérez Miori, Loly Ghirardi

Cartografia i gràfics: Andrea Manenti

Il·lustracions: Albert Àlvarez (DBòlit)

Reconstrucció facial forense: Philippe Froesch (Visualforensic, Montigny le Bretonneux, França)

Reproducció d'eines: Javier González (Global CHM) i SAPPO-UAB

Audiovisuals:

Reconstrucció de la cabana neolítica de Reina Amàlia 31

Hipòtesi: Javier González

Il·lustracions i producció: Albert Àlvarez (DBòlit)

Evolució dels assentaments al pla de Barcelona durant el v, iv i iii mil·lennis a.n.e.

Guió: Miquel Molist i Anna Gomez

Documentació: Servei d'Arqueologia de Barcelona - Ajuntament de Barcelona

Disseny de gràfics: Andrea Manenti

Producció: Albert Àlvarez (DBòlit)

Talla lítica

Guió: Mònica Blasco i Cayetana Gomis

Demostració: Antoni Palomo (Arqueolític)

Producció: Wasabi Produccions

Elaboració de ceràmica prehistòrica

Parc Arqueològic Mines Neolítiques - Ajuntament de Gavà

Hipogeu de LAV Sagrera

Guió: Mònica Blasco i Cayetana Gomis

Imatges: Globalmedia, Codex i Barcelona Sagrera

Producció: Wasabi Produccions

Interactiu:

Guió i coordinació: Servei d'Arqueologia de Barcelona, Marc Hernandez (ICUB) i Àtics

Documentació: Carme Miró, Encarnació Cobo, Josefa Huertas, Servei d'Arqueologia de Barcelona - Ajuntament de Barcelona, Santiago Riera (UB), Marta Fàbregas i Anna Bordas (Àtics)

Disseny i producció: David Solà (Edittio), Àlex Moreno (Àtics), Josep Torres (CCQ)

Producció museogràfica i muntatge: Expomon, Croquis

Producció i muntatge gràfic: Manual Color

Il·luminació: Haz de Luz

Transport d'originals: SIT Spain

Agents d'assegurances: Marsh SA

Entitats asseguradores: Asedesa i Axa Art

Documentació jaciments arqueològics: Servei de documentació del Servei d'Arqueologia, Ajuntament de Barcelona

Registre i documentació de peces: Emili Revilla i Núria Miró

Conservació preventiva: Lidia Font, Anna Lázaro, Carla Puerto i Montserrat Pugès Dorca

Restauració de peces: Laia Abelló, Margarita Alcobé, Mònica López Prat, Maria Molinas, Gemma Piqué, ICNITA-Serveis Integrals en Ciències Naturals i Arqueologia (Sandra Val i Delia Eguiluz, amb Clara Martínez)

Suports de peces: La Subura

Revisió lingüística i traduccions: Nova Traductors i Intèrprets SL

Programació i activitats: Mònica Blasco i Teresa Macià

Educació: Teresa Macià, Imma Masdevall i Cristina López

Visites i itineraris: MUHBA, Fragment

Suport a la gestió: Eulàlia Cartró

Comunicació: Àngels Bertran

Promoció: Aurora de la Rosa

Atenció al públic: Carles Mela i Expertus

Seguretat: Senén Vallès i Grupo Control

Manteniment: Enrique Alonso i Carlos Fumanal

Prestadors de les obres exposades: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Institut Botànic de Barcelona-CSIC, Institut d'Estudis Catalans, Institut de Préhistoire Orientale-CNRS (Maison de l'Orient Méditerranéen) Université Lyon-2 (col·lecció George Willcox), Jardí Botànic de Barcelona (Museu de Ciències Naturals de Barcelona), Musée de Préhistoire des Gorges du Verdon Don Jean Courtin, Museo Archeologico Regionale Paolo Orsi, Museo Nazionale Preistorico Etnografico Luigi Pigorini, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó d'Alcoi, Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, Museu de Gavà, Museu d'Història de Sabadell, Museu de Montserrat, Museu de Prehistòria de València, Ramon Buxó, Seminari d'Arqueologia Prehistòrica del Pròxim Orient - UAB, Servei d'Arqueologia de Catalunya-Vinseum

© **Imatges:** Albert Àlvarez (DBòlit), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Francesc Antequera, Barcelona Sagrera, Francesc Busquets (Àtics), Xavier Carlús, Artur Cebrià, Codex, Conservation Départementale Alpes de Haute-Provence, Philippe Froesch (Visualforensic), Globalmedia, Javier González, Enric Gràcia, Karin Harzbecher, Jardí Botànic de Barcelona (Museu de Ciències Naturals de Barcelona), Anna Martí, Núria Miró, Musée de Préhistoire des Gorges du Verdon Don Jean Courtin - J.M. D'Agruma, Museo Archeologico Regionale Paolo Orsi su concessione dell'Assessorato Beni Culturali e Identità Siciliana della Regione Sicilia, Museo Nazionale Preistorico Etnografico Luigi Pigorini, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó d'Alcoi, Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, Museu de Gavà, Museu d'Història de Barcelona-MUHBA, Museu d'Història de Sabadell, Museu de Montserrat, Museu de Prehistòria de València, Esteve Nadal, Jordi Nadal, Santiago Riera, Seminari d'Arqueologia Prehistòrica del Pròxim Orient - UAB, Servei d'Arqueologia de Barcelona, Servei d'Arqueologia de Catalunya-Vinseum, Spolecnost Experimentální Archeologie (University of Hradec Králové-EXCARC), Josep Subiranas, Albert Velasco

Agraïments: Jordi Aguelo, Míriam Aixart, Pau Alberch, Roger Alcàntara, Ricard Arnaiz, Sergio Arroyo, Paz Balaguer, Camilo Barcia, Júlia Benet, Ignacio Berguillós, Maria Bofill, Anna Bordas, Ferran Borrell, Mònica Borrell, Josep Bosch, Ramon Buxó, Joan Calpe, Daria Calpena, Sílvia Calvo, Teresa Capella, Xavier Carlús, Artur Cebrià, Philippe Chambon, Encarnació Cobo, Sergi Cubell, Marta de la Vega, Cristina Domènech, Marta Fàbregas, Joaquin Fernández, Joan Francès, Agustín Gamarra, Paola Garcia, Pau Garcia (ESCRBCC), Juan F. Gibaja, Ivan Gironès, Karin Harzbecher, Gemma Hernández, Emiliano Hinojo, Josefa Huertas, Neus Ibáñez, Alfredo López (Mútua de Terrassa), Assumpció Malgosa, Albert Mangas, Anna Martí, Miquel Martí, Elena

Mesas, Carme Miró, Andreu Monforte, Anna Montemayor (ESCRBCC), Estibaliz Montguiló, Arturo Morales, Iñaki Moreno, Aina Muñoz, Laura Muñoz, Esteve Nadal, Vanessa Navarrete, Mónica Oliva, Santiago Palacios, Barbara Panduri, Irene Peix, Anna Peña, Llorenç Picornell, Joan Piera, Marc Piera, Roser Pou, Montserrat Pugès, Josep Pujades, Ariadna Reverter, Antoni Rigo, Patricia Ríos, Eduard Riu-Barrera, Eufrasia Roselló, Natàlia Salazar, Carlota Sampietro (ESCRBCC), Sara Santaella, Blanca Sicília (ESCRBCC), Joaquim Sisa, Judit Solà, Noemí Tarrats, Alba Tenza, Radomir Tichy, Albert Velasco.

PATROCINADORS

El MUHBA compta amb el suport del Cercle del Museu:

Patrons benefactors: El Periódico, ARA, Aigües de Barcelona, Abertis, Gas Natural Fenosa, Repsol

Patrons institucionals: Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, Consell Econòmic i Social de Barcelona, Ateneu Barcelonès, Sport-Cultura Barcelona, Associació Consell de Cent, Institut Europeu de la Mediterrània, Fundació Centre Internacional de Música Antiga, Associació Enginyers Industrials de Catalunya, Fundació Museu Historicocial de la Maquinista Terrestre i Marítima, S.A. i de Macosa, Cambra de Comerç de Barcelona, Fundació Pau Casals I FAVB.

Associats: iGuzzini

Amics: Canon, Grup Julià

